

Doğu ve Ortadoğu Problemlerine Bediüzzaman'dan Çözüm Önerileri

Giriş

Şiddet akl-ı selimi ortadan kaldırır, toplumsal meseleler üzerinde farklı düşüncelerin ortaya konmasına sebep olan demokratik zemini yok eder. Demokratik tavır, şiddeti kesin bir dille reddetmeyi gerektirir. Şiddeti yaygınlaştırmaya odaklanan bir dil, barışçı ve demokratik bir çözüm üretemez. Husumeti ve öç alma hissini körukler ve “toplumsal barışı” imkânsız kılar. Bunun için silahların susması gerekir.

Türkiye, Doğu meselesini sadece askeri önlemlerle çözmeye uğraştı, bu da şiddeti artırmaktan başka bir şeye yaramadı. Devletin baskıya ve inkâra dayalı politikalara yaslanması farklılıkların tanınmasına ilişkin taleplerin siyasi kanallardan dile getirilmesine de fırsat tanımamaktadır. Sorunların çözümüne yönelik farklı sivil anlayışların önünün kesilmesi, politikanın içinde olanları pasif duruma sokmaktadır. Diğer taraftan meşru, demokratik siyasete olan inancın kaybolmasına da sebep olmaktadır. Bunun için şiddet dilinin terk edilmesi şarttır. Şiddeti toplumsallaştıran dili dışlamalı ve özgürlükçü bir dil geliştirilmelidir.

Türkiye'nin temel meselelerini siyaset, iktisat, üniversite, hukuk, basın ve güvenlik birimlerine ait farklı kurumlar, özgürlükleri ve “Hürriyet içinde kalkınmayı” düşünmemekte ve konuşmamaktadır. Terör ve kalkınma konusunda fikir oluşturma gayretleri, toplumsal infiale ve reaksiyona sebep olabilmektedir. Bu durumda da Doğu ile ilgili hiçbir mesele çözülmemektedir. Bu nedenle yüz sene önceki problem ne ise bugün de aynı problemlerle karşı karşıyayız.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Şeyh Sait İsyanı'nda öne sürülen irtica ve Kürt meselesi, 2007 yılında daha da şiddetlenerek ve dünya gündemine de taşınarak devam etmektedir. Bu mesele Cumhuriyet tarihi boyunca gündemden düşmemiştir. 1925'li yıllarda “Tahrir-i Sükun” yasası çıkarılmış, yıllar boyu “Sıkıyönetim” uygulanmış, mesele, askerî tedbirlerle çözülmeye çalışılmıştır.

Devletin 1925 yılında ortaya koyduğu resmî bir düşünce var ve doğruluğu tartışılmayan bu durum sağlıklı düşünmeyi ve fikir üretmeyi engellemektedir. Hâlbuki sağlıklı düşünme ve fikir üretme ortamlarını oluşturmak, devlet olarak farklı kurumların önerilerine kulak vermekle olur. Çözüm için en sağlıklı yaklaşım budur.

Her problemin bir çözümü vardır. Çözumsuzlük ancak çözmek için bahaneler üretildiği zaman oluşan fiilî ve geçici bir durumdur. Siz çözmezseniz birisi bir gün çözer ve şerefi de ona ait olur. Bu konuda samimi yaklaşımlara ve çözüm önerilerine daima açık olmak gerekir.

Osmanlı'nın Balkanlar, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya hükmettiği bir dönemde Bediüzzaman Said Nursi hayatının ilk yıllarında ülkesine hizmet etmek için İstanbul'a gelmiştir. Amacı o günün şartlarında Doğu Anadolu'ya bir üniversite açtırmak ve bununla ülkenin birlik ve bütünlüğüne, refah ve saadetine hizmet etmektir.

Bediüzzaman "Madem ben bu vatanın evladım, bu vatanın saadetine hizmet etmek benim için farzdır"1 diyen ve kendisini bütün hayatı boyunca doğup büyüdüğü ülkesine ve vatandaşlarına hizmete adanmış bir vatanperverdir. Ülkesi onu sürgüne ve hapse mahkûm ettiği halde asla küsmemiş, hapisanede bile ülke insanlarının geleceği için kitap yazarak vatandaşlarının imanına, ilmine ve fikrine hizmet etmekten geri durmamıştır.

Bediüzzaman'ın Doğu Anadolu, Ortadoğu ve tüm İslam dünyası için gösterdiği çözüm önerilerini üç-dört ana başlık altında toplamak mümkündür: "Demokratikleşme, eğitim, ırkçılığın önlenmesi ve ekonomik kalkınma." Bediüzzaman, bu davasını hayatı boyunca müdafaa etmiş ve "Bizim düşmanımız cehalet, zaruret ve ihtilaf; bu üç düşmana karşı sanat, marifet ve ittifak silahı ile cihat edeceğiz"2 ifadesi ile vecize haline getirmiştir.

"Maksadın büyümesi ile himmet de büyür"3 diyen Bediüzzaman'a göre "demokratikleşme ve hürriyet" ile beraber "eğitim" ve "teşebbüs-ü şahsi" yani "girişimcilik" kalkınmak için temel şarttır. O, devamlı olarak "Fen ve sanat silahıyla cehalet ve fakra hücum edin" dersini vermiştir. Günümüzde çözülmediği için sürekli artan ve sonuçta anarşi ve teröre inkılâp eden problemlerin çözümü yine Bediüzzaman'ın önerilerinde bulunmaktadır.

1. Demokratikleşme

Bediüzzaman Said Nursi, Rumi 10 Temmuz 1324, Miladi 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet ve Hürriyet'in ilanında İstanbul'dadır. 26 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyetin ilanının üçüncü gününde Sultanahmet meydanında yapılan mitinginde "Hürriyete Hitap" adında bir nutuk irad eder.4 Daha sonra Selanik Hürriyet meydanında bu nutku tekrar eder.5

İstanbul'da pek çok ulemanın aksine Meşrutiyetin ilanını hararetle alkışlar. Ayasofya, Beyazıt, Fatih ve Süleymaniye camilerinde de umum ulema ve talebeye hitaben müteaddit vaazlar ile şeriatın ve Meşrutiyetin münasebetini anlatır. Peygamberimizin (sav) "Kavmin efendisi ona hizmet edendir"6 hadisini "Şeriat âleme gelmiş; ta istibdadı ve zalimâne tahakkümü mahvetsin"7 şeklinde izah eder. Bediüzzaman dinin siyasi hayata bakan yönünün "Hakikat-i Meşrutiyet-i Meşrua"8 olduğunu savunarak Meşrutiyet ve hürriyete sahip çıkmıştır.

Bediüzzaman'ın bu konuda en güçlü delili Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Raşidin'in "Hilafet Dönemi"dir. Nursi, Asr-ı Saadet'i örnek göstererek "adalet, meşveret ve kanun hâkimiyeti" prensipleri çerçevesinde belirlediği bu modelin aslında "Meşrutiyet, demokrasi ve Cumhuriyet"ten başka bir şey olmadığını ifade eder.910 diyerek Cumhuriyetin hürriyete en fazla değer veren siyasi bir sistem olması gerektiğini anlatmaktadır. Aksi takdirde hürriyetten yoksun bir Cumhuriyet içi boş bir istibdattan başka bir şey değildir. Bediüzzaman yine "Hürriyetin en geniş şekli Cumhuriyettir"

Bediüzzaman Said Nursi, Meşrutiyetin ilanından sonra Sadaret; yani Başbakanlık vasıtası ile doğu vilayetlerine ve aşiretlere elli-altmış telgraf çekmiş ve "Meşrutiyet ve kanun-u esasî işittiğiniz mesele ise, hakikî adalet ve meşveret-i şer'iyeden ibarettir; hüsn-ü telâkki ediniz. Muhafazasına çalışınız. Zira dünyevî saadetimiz Meşrutiyettedir. Ve istibdattan herkesten ziyade biz zarardıyız"11 diyerek hürriyetin ve demokratikleşmenin en çok doğu vilayetlerinde yaşayanlara faydalı olacağını bundan yüz sene önce haber vermiştir.

Yine İstanbul'da yirmi bine yakın hemşerilerine, aldanmamaları için Meşrutiyeti ve hürriyeti anladıkları dille anlatır. "İstibdat, zulüm ve tahakkümdür. Meşrutiyet, adâlet ve şeriattır. Padişah, Peygamberimizin emrine itaat etse ve yoluna gitse halîfedir. Biz de ona itaat edeceğiz. Yoksa, Peygambere tâbi olmayıp zulüm edenler, padişah da olsalar haydutturlar. Bizim düşmanımız cehalet, zaruret, ihtilaf. Bu üç düşmana karşı; san'at, marifet, ittifak silâhiyle cihad edeceğiz. Ve bizi bir cihette teyakkuza ve terakkiye sevk eden hakikî kardeşlerimiz Türklerle ve komşularımızla dost olup el ele vereceğiz. Zirâ husumette fenalık var, husumete vaktimiz yoktur. Hükümetin işine karışmayacağız. Zirâ, hikmet-i hükümeti bilmiyoruz"12 diyerek onları ikaz eder ve onların hürriyete sahip çıkmalarını ister.

Bediüzzaman'ın bundan bir asır önce söylediği "Dünyevî saadetimiz Meşrutiyettedir. Ve istibdattan herkesten ziyade biz

zarar görüyoruz”13 sözü bugün de geçerliğini korumaktadır.

2. Eğitim

İnsanın yaratılış amacının “taallüm ile tekemmül” olduğunu izah eden Bediüzzaman’ın en önemli meselesi hayatı boyunca eğitim olmuştur. Kendisini eğitime adan Bediüzzaman Doğu’da bir üniversite açılması amacı ile 1907 yılında İstanbul’a geldi. Amacı Ortadoğu’da açılan bu üniversite sayesinde Türk, Arap, Kürt, Ermeni ve diğer unsurların birliğini ve beraberliğini sağlayarak Osmanlı’nın parçalanmasını önlemek ve İslam birliğini temin etmektir. Projesini uygulamak amacı ile Sultan Abdülhamit ile görüşmeyi planlayan Bediüzzaman’ın bu isteği gerçekleşmedi. Daha sonra Sultan Reşat’ın Kosova seyahatine katıldı. Padişahın Kosova’da yapmak istediği üniversite projesine katkıda bulundu. Kendisine “Şark böyle bir darülfünuna daha ziyade muhtaç ve âlem-i İslam’ın merkezi hükmündedir”14 dedi ve böyle bir üniversite için söz aldı. Ancak 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı ve dünyada gelişen olaylar ile Osmanlı’nın yıkılması sonucu proje gerçekleşmedi. Daha sonra 1922 yılında geldiği BMM’de aynı konuyu gündeme taşıdı. 163 milletvekilinin imzasını taşıyan önergesi kabul edildi. Van’da bir üniversite için 150 bin lira tahsisat ayrıldı. Ancak bu da o zamanki hükümetin “laiklik” ile ilgili düşünceleri yüzünden gerçekleşmedi.15

İlk olarak 1954 yılında, DP’nin Erzurum’da bir üniversite kurma teşebbüsü üzerine Bediüzzaman “İşte bu benim üniversitem” diyerek bu üniversiteye sevinçle sahip çıkar.16 Hatta bu konuda 1.4.1954 tarihli Ulus gazetesinin Erzurum Üniversitesi aleyhindeki yazılarına cevap vermiştir.17 Yine hayatının 55 yıllık gayesi olan böyle bir üniversite açma teşebbüsünden dolayı zamanın Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes’i tebrik eder. Aynı zamanda, bu meseleye dair Amerika ve Avrupa’da istişare ettikleri halde, hayatını böyle bir amaç için geçiren birisi olarak kendisinin fikrinin alınmamasına gücendiğini ifade eden bir serzenişte bulunur.18

Değişen dünya şartları ve teknolojik gelişmelere paralel olarak eğitimde de yeniden yapılanma ve gelişim sürecini başlatmak isteyen Bediüzzaman’ın bundan yüz sene önce ortaya koyduğu proje gerçekten dikkate değerdir. Bediüzzaman kendisini anlayamayanlar için “On üçüncü asrın minaresinden, sureten medeni ve fikren mazinin en derin derelerinde bulunanlara”19 hitap ettiğini söyler. Ancak “Nesl-i Cedit” adını verdiği yeni bir neslin bu projeyi gerçekleştireceğini belirtir. Erzurum’da açılan üniversite Bediüzzaman’ın yarı amacını gerçekleştirmiştir. Asıl amacı olan “din ve fen ilimlerinin beraber okutulduğu bir “Medresetü’z-zehra” henüz gerçekleşmemiştir.

Bediüzzaman’ın bu projesinin çok iyi tahlil edilmesi gerekir. Bu proje, Bediüzzaman’ın önermiş olduğu ve çare olarak sunduğu bir eğitim projesi olan “Medresetü’z-zehra” projesidir.

2.1. Neden Medresetü’z-zehra

Bediüzzaman bunu “din ve fen ilimlerini beraber okutarak akla, vicdana ve kalbe beraber hitap etmek, çeşitli dillerde eğitim yaparak yöre halkını bir arada tutmak ve Ortadoğu’daki milletleri fikir birliği etrafında birleştirmek, kabiliyet eğitimi vererek istidatları nemalandırmak, ihtisas alanları açarak akademik eğitim vermek, fen ilimlerini okuyan mektepliler ile din eğitimi alan medrese mensuplarını aynı amaç etrafında birleştirmek”20 şeklinde özetlemiştir. Tabii ki bunun açılımında çok geniş bir kültür ortamı oluşacaktır. Bu da Ortadoğu’da büyük bir uyanışa ve sonuçta yüksek bir medeniyete zemin hazırlayacaktır.

Doğuda “din hissi”nin hâkim olduğuna vurgu yapan Bediüzzaman yapılacak olan bir gelişim hamlesinin dini referanslarla ve dini atmosfer içinde gerçekleşmesi gerektiğini her zaman belirtmiştir. Eğitimde de bunun önemi üzerinde durarak dini ilimlerle beraber verilecek olan fenni bilgilerin hem gerçeği yansıtması, hem eğitimin birliğini sağlaması, hem de İslam kardeşliği ile birbirine sıkı sıkıya bağlı olan Müslüman milletlerin birliğini temin etmesi açısından önemi büyüktür.

2.2. Nasıl Bir Üniversite

Üniversite eğitiminde “araştırma” ve “ihtisaslaşma” çok önemlidir. Bu demokratik eğitimin de temel unsurlarındandır. Kabiliyete göre, ihtisasa dayalı bir eğitimde ilim dalları arasında birlik ve bütünlük, birbirinden faydalanma ancak “demokratik bir eğitim” anlayışı ile sağlanabilir. Bu da araştırma, müzakere ve münazara usulünün uygulanması ile olur. Bu hususa da önem veren Bediüzzaman devlet işlerinin meclisler tarafından yürütüldüğü bir çağda ferdi kabiliyetlerin

yetersiz kalacağını düşünerek “ilimde ihtisaslaşma” yanında “Meclis-i mebusan-ı ilmiye” adını verdiği “İlmi şuraların” kurulmasını ve işletilmesini ister.²¹ Çünkü ilimlerin tekâmülü ile artık “bir şahıs birçok fenlerde ihtisas sahibi olamaz”²² “Umuma el atmak da umumu terk etmektir.”²³ Öyle ise “taksimu'l âmâl ve teşrik-i mesâi”²⁴ kaidesi ile amel etmek gerekir. Bu da ilmi şuraların ve ortak tebliğlerin gerçekleşmesiyle olur. Bu daha etkin ve gerçekçi olacak ve bu durum insanların itimadını da sağlayacaktır.

Bediüzzaman günümüzde yapılacak ilmi çalışmaların bireysellikten kurumsallığa yönelmesinin ve ihtisas heyetlerince yapılmasının gerekliliği üzerinde de durur.²⁵ Tabii ki böyle bir şuranın da yüksek ilmi heyetlerden oluşması gerekir.²⁷ Kur'an tefsirinin dahi bir heyet tarafından yapılmasını önerir.

Bütün bu hususları bundan seksen sene önce gündeme getiren Bediüzzaman'ın fikir ve önerilerine bu gün daha çok ihtiyacımız olduğu bir gerçektir.

3. Ekonomik Kalkınma

Düşmanlarını cehalet, zaruret ve ihtilaf olarak belirleyen Bediüzzaman cehalete karşı eğitimi; zaruret denilen fakirliğe ve geri kalmışlığa da her zamanın geçerli ve temel meslekleri olan “ziraat, ticaret ve sanatı” tavsiye eder. “Maişet için tarik-i tabii ve meşru ve zîhayat sanattır, ziraattır ve ticarettir; gayr-i tabii ise, memuriyet ve her nevi ile imarettir”²⁸ der. Memuriyeti ve idareciliği temel meslek olarak görmeyen Bediüzzaman “Memuriyete ve imarete giren, yalnız hamiyet ve hizmet için girmelidir”²⁹ diyerek memuriyet ve idareciliğin geçim kaygısı ile değil, millete hizmet etmek amacını taşıması gerektiğine dikkat çeker.

Bir ülkenin kalkınması müstahsillerin çoğalması ve müstehliklerin az olmasına bağlıdır. Bir ülkede üreticiler azalır, tüketiciler çoğalır o ülke fakir düşer. Memurlar ve idareciler tüketici sınıfını teşkil ederler. Toplum hayatının devamı ve ihtiyaçlarının giderilmesi ancak sanat, ticaret ve ziraat alanındaki üretime bağlıdır. Şayet ihtiyaçtan fazla üretim olursa o zaman ülke halkı fazlasını dış ülkelere ihraç ederek ülke kalkınmasına ve zenginliğine hizmet etmiş olurlar. İsrafa alışan idareci ve memurların çok olduğu, tüketimin arttığı, üretimin azaldığı, herkesin gözünü devlet kapısına diktiği bir ülke fakir düşer.³⁰

Ülkenin kalkınmışlığı ve geri kalmışlığı da yine ülke idaresinin hürriyetçi olup olmaması, demokratik değerlere sahip çıkıp çıkmaması ile doğru orantılıdır. Bilhassa ırkçılığı devlet politikası haline getirmiş ve devletçiliği ilke olarak benimsemiş bir “ulus devletin” ülkede yaşayan farklı ırk ve kökenden gelmiş, farklı dil ve kültüre sahip insanları şevk ve gayrete getirerek ülke kalkınmasına katması zordur. Böyle bir devlet tabiatı icabı monopoldür; yani tekeldir. Tekelcilik ise kendisinden başkasına hayat hakkı tanımaz. Ekonomik monopolcülük de “serbest girişimi” önler.

Demokratik ve hürriyetçi değerlere değil de ulusal değerlere önem veren ve bunu halkının zihniyetine yerleştiren bir devlet yapısında halk devlete bağımlı hale gelir. Her şeyi devletten beklemeye başlar. Halka göre devlet her şeyi yapabilir. Ekonomiyi büyütür, insanları eğitir, besler, iş sahibi yapar, ticaret yapar, korur. Fakirliği ortadan kaldırır. Hatta devlet vatandaşlarının düşüncelerine ve inançlarına müdahale eder ve nasıl yaşamaları gerektiğine karar verir.

Tarihte pek çok devletler kurulmuştur; ama hiçbiri 19. asırdaki “ulus devletler” gibi merkezileşmiş bir siyasal gücün bütün problemleri çözeceği beklentisini doğurmamıştır. “Devletçilik” prensibi güçlü devletleri kurmuş; ama adil ve halkın problemlerini çözen bir devlet yapısını kuramamıştır. Güçlü ulus devletler güçlerini kendi halkları üzerinde göstermişlerdir.

Devlet hakkında fikir yürüten filozoflar da genellikle güçlü merkezi devlet yapısına destek vermişler ve bu konu üzerinde akıl yürütmüşler ve genellikle devletin güçlenmesi üzerinde durmuşlardır. Bunun için demokrasi de, halkın katılımı da hep güçlü devleti oluşturmak için kullanıldı. Bu da iktidarın hâkimiyetini ve insanların iktidar hırsını kamçulamaktan başka bir işe yaramadı. Bilimin, üniversitenin, sanatın, ziraatın ve ticaretin gücü daima sınırlandırılmak istendi. Bundan dolayıdır ki baskıcı rejimler daima hürriyetçi idareler karşısına zayıf kalmış ve halkına mutluluk ve refah sağlayamamıştır.

Böyle bir devlet sıkıştığı zaman düşman üreterek ülkede birliği ve halkın desteğini sağlamayı amaçlar. Bunda başarılı da olur. Savaş böyle bir devletin gıdasıdır. Savaş bir ulus devlet için sağlıktır. Savaş demek mecburi askerlik, ağır vergiler,

sıkı ekonomik politikalar ve muhalefetin bastırılması demektir. Milli savunma senaryoları devletin halkı savaş hedefleri doğrultusunda manipüle etmesini sağlar. Ulus devlet bundan dolayı halkını mutlu edemez ve ülkesinin kalkınmasına hürriyetçi ve demokratik devletler kadar hizmet edemez. Kalkınmanın ve gelişmenin ön şartı her şeyden önce hürriyetlerin önünü açmak ve katılımcı demokrasiyi tam olarak işletmektir.

Bir devletin gerçek sahipleri o ülkede toprağı olan, iş yapan çiftçi, sanatkâr ve tüccarlardır. Bunlar devletin kurulmasında ve güçlenmesinde maddi ve manevi katkıları olan insanlardır. Üreten, vergi veren, askerin ve memurların maaşlarını ve ihtiyaçlarını karşılayan bunlardır. Devlet ister ulus devlet olsun, ister demokratik hürriyetçi ve liberal devlet olsun müteşebbis vatandaşları ile kalkınır ve zenginleşir. Vergi veren ve devletini ayakta tutan daima çalışan ve üreten müteşebbis insanlardır. Devlet çiftçileri, sanatkârları, tüccarları ve müteşebbisleri desteklediğı, koruduğı müddetçe daha fazla vergi geliri elde eder. Devletin görevi savunma, koruma ve adalettir. Varlığının sebebi budur. Memurların görevi de halkına hizmet etmektir. Müteşebbisler de ancak hürriyet ortamında gerekli yatırım ve üretimi yapar, hürriyet içinde ticari hayatlarını daha kolay yürütebilirler. Hürriyet bu açıdan her şeyin güven kaynağıdır. Devlet müteşebbisini, çiftçisini, sanatlarını korumalı ve ancak yanlış yapanı cezalandırmalıdır.

3.1 Geri Kalmamızın Sebepleri

Bediüzzaman kendisine sorulan “Eskiden Müslümanlar zengin, ecnebler fakirdi; şimdi ise durum tersine döndü. Sebebi nedir?” sualine verdiği cevabında özetle şunları söyler:

Her şeyden önce “Kişiyi çalıştığının karşılığı vardır. Çalışmasının karşılığını mutlaka görecektir”³¹ ayetinden kaynaklanan çalışma meyli ve “Çalışan ve helal kazanan Allah’ın sevgili kuludur”³² hadisinden kaynaklanan çalışma şevkinin bazı yanlış telkinler ile kırıldığını söyler. Sonra “İ’lây-ı Kelimetullah” denilen Allah’ın adını ve şanını yüceltmenin bu zamanda maddeten terakki ile olabileceğini ifade eder. Peygamberimizin (sav) “Dünya ahiretin tarlasıdır”³³ hadisinden de çalışmayı gerekli kıldığını, bunun da ancak dünyaya çalışmakla mümkün olduğunu belirtir. Daha sonra “İnsanların hayırlısı insanlara faydalı olandır”³⁴ hadisiyle de insanlara faydalı olmanın dinin emri olduğunu vurgular.

3.2. Kalkınma Politikası

Kalkınmanın maddi ve manevi iki temel sebebi olduğunu ifade eden Bediüzzaman bunları şöyle özetler: Kalkınmanın maddi sebepleri yeraltı, yer üstü ve insan kaynaklarıdır. Bu kaynakların yerinde ve bilgiye dayalı olarak kullanılması kalkınmanın ve gelişmenin temelini teşkil eder. Manevi sebep ise “Nokta-i istinat” denilen “Kuvve-i Maneviye”dir.³⁵ İnsan çok iyi bir nokta-i istinat bulursa en ağır ve büyük işlere karşı mübarezeyle kendinde kuvvet bulur.

İnsanlar gerek devletten ve gerekse milletten aldığı güçle büyük bir ümitle yola çıkarsa yapamayacağı iş yoktur. “İnsanları canlandıran emeldir; öldüren yeistir.”³⁶ “Bir nokta-i istinat bulsam küre-i zemini yerinden oynatabilirim” diyen bir ilim adamı gibi geleceğe ümitle bakan bir insanın da nokta-i istinat bulunduğu takdirde küre-i arz gibi büyük işleri çevirebileceğini ifade etmiştir.

Müslümanların bilhassa “din duygusu”nun daha fazla hâkim olduğu Doğu’da geri kalmışlığa, cehalete ve her çeşit bölünmüşlüğe karşı kurtuluş çaresi, dindir. Çünkü din “muhabbet ile ittihadı, marifet ile imtizac-ı efkârı, uhuvvet ile teavünü”³⁷ emretmektedir. Kalkınma politikaları ancak bu gibi esaslara dayanırsa sonuç verir. Aksi takdirde yapılan bütün yatırımlar ve kaynaklar yok olur gider.

Bediüzzaman’a göre bu konudaki çalışmalarda samimiyetin ölçüsü “muhabbet, hürmet ve merhamettir.” Zira “Hamiyet, muhabbet, hürmet ve merhametin netice-i zarurîyesidir. Onsuz olmaz ve illa yalandır, sahtekârlıktır.”³⁸

Devletin bu konudaki görevi gerek yeraltı ve yerüstü, gerekse insan kaynaklarının kullanımında planlama, güven oluşturma ve yardımlaşmayı kolaylaştırma gibi temel stratejilerdir. Bu hususlar da yine dinin kutsal emirleri ile takva ve salâbet-i diniye ile olur. İnancı sarsılmış ve ahlakı bozulmuş bir toplumu idare etmek çok zordur. Böyle bir toplumda güveni sağlamak ve yardımlaşma unsurlarını harekete geçirmek ancak din ile olur.³⁹ Asayiş ve güven oluşturulduktan sonra kalkınma politikaları uygulanabilir.

3.3 Hürriyet ile Girişimcilik (Teşebbüs-ü Şahsi)

Teşebbüs-ü Şahsi bir ülkenin kalkınması için en önemli unsurdur. Bediüzzaman daha asrın başında Doğu Anadolu'da yaptığı seyahatlerinde girişimciliğe dikkat çekmiş ve onları teşebbüs-i şahsiye dediği girişimciliğe teşvik etmiştir. Doğu halkının Şafi olduğunu, Şafiilerin ise imama uymuş bile olsa namazdaki Fatih'a'yı her bireyin okumasının dinin emri olduğuna dikkat çeker. Bunu girişimciliğe delil ve örnek gösterir. "İnsana ancak çalıştığına karşılığı vardır"40 ayetinin de "Teşebbüs-ü şahsiye"ye davet ettiğini nazara verir.41 Onları Doğu insanının dindarlığına uygun olan meşrutiyet ve hürriyete sahip çıkmaya ve girişimci olmaya çağırır.

Hür bir zeminde yola çıkan bir müteşebbis elbette başarılı olacaktır. Bunun için emniyetin tesisi şarttır. Geleceğine güvenle bakamayan bir müteşebbisin harekete geçmesi beklenemez. Bediüzzaman 1910 senesinde Doğu ilerine yaptığı seyahat Osmanlı dönemine rastlamaktaydı. Devletin ırkçılığa ve farklılıkları inkâra dayanan politikaları yoktu ve Kürtçülüğe dayanan bir terör de söz konusu değildi. Bediüzzaman o dönemin şartlarında "hür teşebbüs"ü tavsiye ediyordu. "Ağam bilir" umursamazlığını tenkit ederek herkesi hürriyet içinde kalkınmaya davet ediyordu.

4. Irkçılık ve Zararları

19. yüzyıldan itibaren teknolojinin gelişmesi ile ırkı esas alan devletler ırkçılık hesabına dünyayı büyük savaşlara itmiş ve büyük buhranlara sürüklemişlerdir. II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yol açtığı felaketten sonra devletler, kendi uluslarını korumak amacıyla uluslararası organizasyonlara ihtiyaç duydu. Irkçılığın ne derece zararlı olduğu yaşanan acı tecrübelerle ortaya çıktı. Teknolojinin yıkıcı ve tahrip edici gücünün müspete kanalize edilmesi çalışmaları başladı. Teknolojinin, yıkıcı ve tahrip edici anarşist ve teröristlerin elinde, çok daha büyük felaketlere yol açabileceği endişesi aklı başında olan devlet büyüklerini beraber hareket etmeye yöneltti. Bunun sonucu olarak NATO gibi ortak savunma ittifakları kuruldu.

Dünya olaylarını Kur'an penceresinden takip eden Bediüzzaman Menderes'e yazdığı bir mektubunda seksen senelik ömrünü milletin selameti için feda eden, hiçbir dünyevi amaç taşımayan ve sadece milletin menfaati için çalışan, padişahlık, tek parti ve demokrasi döneminde bütün siyasi olaylarının içinde bulunarak kazandığı tecrübelerini de dikkate alarak birkaç nasihatini dinlemesini ister.

Bediüzzaman mezkûr mektubunda hükümetlerin devletlerarası ittifaklar kurmalarını "Sulh-u Umumi" dediği dünya barışına, kalkınmaya ve her nevi anarşi ve teröre karşı en büyük tedbir olarak gördüğünü ifade eder. DP'nin Pakistan ve Irak ile kurduğu "Bağdat Paketi"ni tebrik ederek alkışlar. Bu paktın Arap ve Türklerin yakınlaşmasına ve İslam dünyasının uyanmasına sebep olacağını söyler. Irkçılığın yıkıcı ve menfi bir hareket olduğunu, başkalarının zararı ile beslendiğini, bunun da ırkçılığın seviyesi ve tabiatının gereği olduğunu ifade eder. Müslümanları birleştiren en önemli hususun İslamiyet olduğunu nazara verir. Türklerin asla ırkçı olmaması gerektiğini ve ırkçılıkta hiçbir kazancının olmayacağını altını çizer. Bediüzzaman'a göre Türk milleti dünyanın her tarafında Müslüman olarak tanınmış ve Türk ırkı İslamiyet'le kaynaşmıştır. Türklüğü Müslümanlıktan ayırma imkânı kalmamıştır. Türk, Müslüman demektir. Hatta Müslüman olmayan kısmı Türklükten de çıkmışlar ve başka milletlere karışmışlardır. Bulgarlar ve Macarlar gibi. Aynı şekilde Araplar da Araplıkları ile değil, Müslümanlıkları ile tanınmışlardır. Araplar da İslamiyetle mezc olmuşlardır. Bunun için gerek Türklere, gerekse Araplara ırkçılık çok büyük tehlikedir. Her iki milletin "Hakiki milliyetleri İslamiyet'tir. O kâfidir."42 Türkler ile Arapların ortak özellikleri İslamiyet'e olan hizmetleridir.

"Irak ve Pakistan ile yapılan ittifak ve anlaşma bu açıdan çok mühimdir. En büyük faydası da ırkçılığın önlenmesidir. 4-5 milyon ırkçı yerine 400 milyon Müslüman ve 800 milyon bölge halkının dostluğu kazanılmış olacaktır. Bunun sonucunda ortaya çıkacak olan barıştan dünya milletlerinin ve bu barışa çok ihtiyacı olan Hristiyanlık dünyasının ve diğer din mensuplarının dostluklarını bu millete ancak bu şekilde kazandırma imkânı vardır."43

Ülke düşmanlarının ve menfaatlerini Türk ve Müslümanların zararında gören ve bunun için ifsat komitelerini harekete geçiren Batıların ifsatlarından yöre halkını kurtarmanın çaresini de "İman birliğini tesis etmek, din ve fen ilimlerinin beraber okutulacağı üniversiteleri açmak ve Müslümanların arasındaki kardeşliği yeniden kurmak" olduğunu belirtir. Bunun sonucunda Avrupa medeniyeti ile İslam medeniyetini birleştirmek de mümkün olacaktır."44

İrkçılığın zararlarını bir misalle izah eden Bediüzzaman, Van'da iken hamiyetli bir Kürt talebesinin İslam terbiyesi ile "Bir Müslüman Türk'ü fâsık bir kardeşime tercih ederim" dediği halde İstanbul'da girdiği mekteplerde İrkçı bir muallimden etkilenmesi sonucu "Ben şimdi gayet fasık, hatta dinsiz bir Kürdü salih bir Türk'e tercih ediyorum" dediğini nakleder. Bediüzzaman birkaç sohbet sonunda onu ikna eder ve "Türklerin bu millet-i İslamiyenin kahraman bir ordusu" olduğunu kabul ettirir. Bediüzzaman Ankara'da bulunduğu dönemde TBMM'de bulunan mebuslara bu misali verdikten sonra sorar: "Doğu'da bulunan 5 milyon Kürt, 100 milyona yakın İranlı ve Hintli, 70 milyon Arap, 40 milyon Kafkas var. Birbirine komşu ve misafir olan bu milletlere Kürt talebenin Van'da aldığı iman dersi mi, yoksa İstanbul'da mektepte aldığı ırkçılık dersi mi daha çok lâzımdır?"⁴⁵

4.1 Milletlerin Saadeti Dostluk ve Sevgidedir

Bediüzzaman'a göre Doğu Anadolu'nun ve Ortadoğu'nun saadeti ve selâmeti Ermeniler dâhil Arap, Türk, Kürt, Süryani ve diğer milletlerle ittifak içinde ve dost olmaya bağlıdır.⁴⁶ Dostluğun sebeplerinden en önemlisi komşuluk ve ortak menfaatlerdir. Komşuluğun devamı ve ortak menfaatlerin kazanımı akıl, ilim ve meyl-i terakkiye bağlıdır. Bütün bunlar ise sevgi ve muhabbetle sağlanacaktır.

"Husumet ve adavetin vaktinin bittiğini" söyleyen Bediüzzaman "İki Harb-i Umumi, adavetin ne kadar fena ve tahrip edici ve dehşetli zulüm olduğunu gösterdi. İçinde hiçbir fayda olmadığı tezahür etti. Öyle ise, düşmanlarımızın seyyiatı - tecavüz olmamak şartıyla - adavetinizi celp etmesin"⁴⁷ demektedir.

Muhabbetin sebeplerini sayarken komşuluk yanında "iman, İslamiyet, cinsiyet ve insaniyet"⁴⁸ gibi nurani bağlar olduğunu ifade eden Bediüzzaman "İman ve İslamiyet" in bu bağlamdaki önemine değinir. Devamında "cinsiyet ve insaniyet" gibi ortak değerlerin de bütün insanları, ırkları ve dilleri ne olursa olsun, sevgi ile birleştirmesi gerektiğini ifade eder.

Bediüzzaman bilhassa Müslümanların "komşularını, hemcinslerini insan olmak yönüyle sevmelerinin" dinin emri ve gereği olduğuna dikkat çeker. "Muhabbet, uhuvvet ve sevmek islâmiyetin mizacıdır, rabitasıdır"⁴⁹ der. Müslümanları tüm insanlarla ve bilhassa komşuları ile dost olmaya davet eder.

Sevgi ve muhabbetin oluşması ise ırkçılığın terk edilmesine ve farklılıkların birer zenginlik olarak kabul edilmesine bağlıdır. Doğu'nun önemli şair ve ediplerinden olan Şeyh Sadi-i Şirazi'nin dediği gibi "İki cihanın rahat ve selâmetini iki harf tefsir eder, kazandırır: Dostlarına karşı mürüvvetkârâne muâşeret ve düşmanlarına sulhkârâne muamele etmektir."⁵⁰ İdarecilerin ve devletin toplum üzerindeki en önemli görevi asayiş ve barışı korumaktır.

4.2 Muhabbet ve Sevginin Kaynağı İman Kardeşliğidir

Doğuda din ve iman hâkimdir. Halkın birliğini ve beraberliğini sağlayacak, eğitime ve maddi-manevi terakkiye sevk edecek olan dindir. Dini referanslarla yapılan bir teşvik ve sakındırma halk üzerinde daha müessir olur. Birliği sağlayacak olan ancak dindir.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "Mü'minler kardeşler"⁵¹ buyurur. Mü'minlerin ortak inancı olan iman kalplerin birleşmesi ile sonuçlanır. Bu da toplumda birliği ve beraberliği temin eder. Bediüzzaman bu hususu "Tevhid-i imanî elbette tevhid-i kulûbü ister; vahdet-i itikat dahi vahdet-i içtimaiyeyi iktiza eder"⁵² diyerek imanın sağladığı birlik bağlarının binleri geçtiğini ifade etmektedir. İman bağı güçlü bir şekilde inananları birbirine bağlar. demektedir. İman ve vatan birliği insanların birliğini sağlayan en önemli iki amildir. En kuvvetli bağ iman bağıdır. Çünkü iman ile esma-i ilâhiye sayısınca birlik bağları oluşur. Bediüzzaman bu gerçeği "her ikinizin Hâlıkınız bir, Mâlikiniz bir, Mâbudunuz bir, Râzıkınız bir, bir, bir, bine kadar bir, bir. Hem peygamberiniz bir, dininiz bir, kıbleniz bir; yüze kadar bir, bir"

Vatan ve komşuluk bağları ise iman bağı kadar güçlü değildir. Bir vatanda yaşamaktan kaynaklanan birlik bağı "Köyünüz bir, devletiniz bir, memleketiniz bir, ona kadar bir, bir"⁵⁴ şeklinde ifade edilebilir. Bir vatanda yaşayan insanların birliği inanç birliği ile beraber olursa daha mükemmel ve güçlü bir şekilde vatandaşları birbirine bağlar. Buna göre de sevgi ve muhabbet oluşturur. Bir ülkede beraber yaşamak güçlü bir milleti oluşturmaz; ancak imandan kaynaklanan inanç birliği milleti oluşturur. Bunun için denilmiştir ki "Din, dil bir ise millet birdir."⁵⁵

Bütün bu gerçeklerden anlaşılmalıdır ki, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve Ortadoğu'da birliği ve dirliği sağlamanın yolu dinden ve dine değer vermekten geçer. İnsanlar arasında sevgi ve muhabbeti oluşturmanın yolu da dinden geçer.

Sonuç

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve devamı olan Ortadoğu'da bir asra varan süre devam eden cehalet, fakirlik ve ihtilaf ve bunlardan kaynaklanan istikrarsızlık ve terör çözümsüz değildir. Her şeyin bir çaresi vardır ve iyi niyetle yaklaşım sergilendiği zaman kısa zamanda çare bulmak da mümkündür. Yeter ki sağduyulu davranılsın ve akılcı bir yol takip edilsin.

Doğu'da ve Ortadoğu'da henüz bu gibi problemler ortaya çıkmamışken geleceği görerek zamanın idarecilerini ikaz eden ve ileri görüşlülüğü günümüz hadiseleri ile de tescil edilen Bediüzzaman'ın fikirlerine ve önerilerine kulak vermek günümüz idarecilerine kalmıştır. Günümüzde Bediüzzaman yok; ama yığılarak devam eden problemlere işaret ettiği çözümler karşımızdadır.

Bediüzzaman'ın önerilerini "Demokratikleşme, ırkçı politiklardan vazgeçerek iman kardeşliğini yeniden tesis etme, komşularımızla dost olma, din ve fen ilimlerinin beraber okutulduğu eğitim müesseseleri, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ile hür teşebbüse önem verme" şeklinde özetlemek mümkündür. Bütün bunların gerçekleşmesi hürriyetçi ve katılımcı demokrasi ile mümkün olabilecektir.

Kaynaklar:

Aclunî, Keşfu'l-Hafa, Beyrut-1352.

Aliyyu'l-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, Halep-1974.

Bediüzzaman Said Nursi, Risale-i Nur Külliyyatı, Yeni Asya Neşriyat.

————— Divan-ı Harb-i Örfî, 1993-İstanbul.

————— Emirdağ Lahikası, 2001-İstanbul.

————— Hutbe-i Şamiye, 1993-İstanbul.

————— İşaratü'l-İ'câz, 1998-İstanbul.

————— Lem'alar, 2001-İstanbul.

————— Mektubat, 1998-İstanbul.

————— Muhakemât, 1998-İstanbul.

————— Münazarat, 1993-İstanbul.

————— Sünuhat, 1996-İstanbul.

————— Tarihçe-i Hayat, 1998- İstanbul.

Münavi, Feyzu'l-Kadir, Tarihsiz-Beyrut.

Gazali, İhya-ı Ulum, İstanbul-1985.

İmam-ı Muhammed Serahsi, Şerh-u Siyeru'l-Kebir, Tarihsiz-1335.

Münzirî, Et-Tergib ve't-Terhib, Tarihsiz-Kahire.

Öz

Meşrutiyet, Cumhuriyet, Şeflik ve Demokrasi dönemlerini yaşamış olan Bediüzzaman, meşrutiyet döneminde İstanbul'a gelerek Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da üniversite açılması için çalışmış, Meşrutiyet'e destek vermiş ve Doğu'nun saadetinin demokraside olduğunu haykırmıştır. Henüz demokrasinin, hürriyetin ve hürriyet için de hür teşebbüsün bilinmediği bir dönemde bunların önemini halka anlatmayı görev bilmıştır. Dinin sevgi ve muhabbet kaynağı olduğunu, ırkçılığı ve cehaleti ortadan kaldırdığını en güzel şekilde ortaya koymuştur. Bu makalemizde, bu hususları delilleri ve kaynakları ile inceleyerek okuyanın dikkatine sunmayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Irkçılık, demokrasi, din kardeşliği, eğitim, hür teşebbüs, kalkınma, dostluk ve inanç birliği

Abstract

Bediüzzaman, who has lived through the Constitutional, Republican, Chiefdom and Democratic periods, came to Istanbul during the Constitut period and attempted to open a university in the Eastern and South-eastern Anatolia. He supported constitutionalism and exclaimed that democracy will provide for happiness in the East. He esteemed himself in a duty to explain the significance of these facts to people in a period when democracy, freedom and the free initiative for freedom were not known. He stated expressly that religion has been the source for love and affection, and that it removed racism and ignorance. We try to analyze these issues with its evidences and sources and to bring them to readers' attention.

Key Words: Racism, democracy, religious brotherhood, education, free enterprise, development, comradeship, and faith community

Dipnotlar:

1. Bediüzzaman Said Nursi, Emirdağ Lâhikası, (2001-İstanbul) s. 93.
2. Divan-ı Harb-i Örfi, (1993-İstanbul) s. 23.
3. Divan-ı Harb-i Örfi, s. 57-61.
4. Divan-ı Harb-i Örfi, s. 89.
5. Devrin gazetelerinde yayınlanan bu hitabe 1910 yılında "Nutuk" isminde kitaplaşarak yayınlanmıştır. (Divan-ı Harb-i Örfi, s. 89).
6. Aclunî, Keşfu'l-Hafa, 1:462 (Hadis No: 1515).
7. Divan-ı Harb-i Örfi, s. 22.
8. Divan-ı Harb-i Örfi, s. 22.
9. Divan-ı Harb-i Örfi, 69; Hutbe-i Şamiye, (1993-İstanbul) s. 85.
10. Tarihçe-i Hayat, (1998-İstanbul) s. 204.
11. Divan-ı Harb-i Örfi, s. 21.
12. Divan-ı Harb-i Örfi, s. 23.
13. Divan-ı Harb-i Örfi, s. 21.
14. Tarihçe-i Hayat, s. 93.
15. Tarihçe-i Hayat, 128-129; Emirdağ Lâhikası, s. 404, 437-440.

16. Emirdağ Lahikası, s. 404, 437-440.
17. Emirdağ Lahikası, s. 404.
18. Emirdağ Lahikası, s. 440.
19. Tarihçe-i Hayat, s. 75.
20. Münazarat, (1993-İstanbul) s. 127-129.
21. Sünuhat, (1996-İstanbul) s. 33.
22. İşaratu'l-i'câz, (1998-İstanbul) s. 117; Muhakemat, (1998-İstanbul) s. 137.
23. Muhakemat, s. 24.
24. Lem'alar, s. 168-169.
25. Sünuhat, s. 33.
26. İşaratü'l-i'câz, s. 13-14.
27. Sünuhat, s. 33.
28. Münazarat, s. 78.
29. Münazarat, s. 78-79.
30. Lem'alar, s. 206.
31. Necm, 53:39-40.
32. Münzirî, Et-Tergib ve't-Terhib, 2:546, 585; Aliyyu'l-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, 4:123, 127; Gazali, İhya, 2:61.
33. Aclunî, Keşfu'l-Hafa, 1:412 (Hadis No:1320).
34. İmam-ı Muhammed, Şerh-u Siyeru'l-Kebir, 1:7; Feyzu'l-Kadir, 3:481.
35. Sünuhat, s. 77-79.
36. Hutbe-i Şamiye, s. 49, 126; Sünuhat, s. 79.
37. Sünuhat, s. 79.
38. Sünuhat, s. 81.
39. Lem'alar, s. 174.
40. Necm, 53:39.
41. Divan-ı Harb-i Örfî, s. 57-61.
42. Emirdağ Lâhikası, s. 438.
43. Emirdağ Lâhikası, s. 438.
44. Emirdağ Lâhikası, s. 437-440.

45. Emirdağ Lâhikası, s. 438.

46. Münazarat, s. 67.

47. Hutbe-i Şamiye, s. 57.

48. Hutbe-i Şamiye, s. 58.

49. Hutbe-i Şamiye, s. 58.

50. Mektubat, s. 258.

51. Hucurat, 49:10.

52. Mektubat, s. 254.

53. Mektubat, s. 255.

54. Mektubat, s. 255.

55. Mektubat, s. 314.